

dr.sc. Guste Santini, nezavisni financijski stručnjak, Zagreb

U BANKAMA OBILJE NOVCA A RAZVOJA NEMA

RAZGOVARAO: Ratko Mandić

POD: Oživljava spirala inflacije, makar se to na prvi pogled teže raspoznaje s obzirom na propagiranu stabilnost tečaja. Pritisak na cijene, ispod površine, sve brže ruši kupovnu moć i socijalni mir, pa se može reći da se u Hrvatskoj, na žalost, tipično za nerazvijene zemlje, najbrže razvija kronična i sve teža nerazvijenost!

U hrvatskim bankama, koje su, doduše, već gotovo u potpunom stranom vlasništvu (preko 90%), obilje je novca, a razvoja nema!? Inflacijska spirala se dinamizira. Sve to nipošto nije bezazleno po dugoročnu perspektivu ove zemlje i društva u cjelini. Naprotiv, postojeće stanje bi nam moglo predodrediti ružnu i tužnu sudbinu. To otvoreno kaže poznati nezavisni financijski stručnjak dr. Guste Santini u početku razgovora za Novi list. Santini je stručnjak ne samo sa znanstvenim nego i praktičnim iskustvom. Jedini je privatni izdavač u Hrvatskoj znanstvenog ekonomskog časopisa «Ekonomija/Economics»; svoje analize objavljuje na web stranicama (www.rifin.com); suosnivač je Visoke škole za poslovanje i upravljanje «Baltazar Adam Krčelić»...

Hrvatska narodna banka priprema za Vladu i saborsku raspravu novi, stroži, Zakon o bankama. Poslovne banke prigovaraju da se tim promjenama praktično sva novčarska moć koncentrira u rukama središnje nacionalne banke. Pa se, kažu, postavlja logično pitanje: što će uopće raditi, o čemu odlučivati i za što samostalno odgovarati uprave i nadzorni odbori poslovnih banaka? A sa strane štedionica se prigovara podizanje cenzusa za otvaranje štedionica (na pet milijuna DM) što interpretiraju kao «nož u leđa» preostalim privatnim štedionicama....

Ima još toga. U prijedlogu toga bitno strožeg zakona nego što je to do sada bio nalazimo i odredbu po kojoj centralna banka i njezini djelatnici ne bi zakonski odgovarali za svoje činidbe. Postavlja se logično pitanje: tko će umjesto centralne banke odgovarati? Znači li to da će – naravski, po zakonu – HNB, doslovce, raditi što i kako hoće? To još nije odlučeno. Na redu su najprije, Vlada, potom Sabor. No, iz iskustva znam kako stvari u nas idu s financijskom regulativom. Međutim, značajnije je ukazati na ambijent u kojem se donosi novi zakon. On se je dramatično promjenio. U uvjetima kada su banke u potpunosti u vlasništvu stranih subjekata može se ustvrditi da bankarski sistem nije de facto sastavni dio ukupne društvene reprodukcije naše zemlje. On će se ponašati sukladno svojim ciljevima koji nužno nisu na crti hrvatskih interesa. To ja nazivam, kao što znate, politikom ukupnih i marginalnih troškova. Naime, strane banke mogu - u kratkom i srednjem roku - provoditi politiku koja može biti suprotna privrednim interesima hrvatske privrede. U kolovozu spekulacija sa kunom to nam jasno pokazuje. Drugim riječima «domaće banke» se ponašaju kao tvrtke što znači da promicanjem svojih interesa ne vode računa o ukupnim društvenim interesima. Kada je riječ o financijskoj industriji tada moramo reći da ta i takva politika nije dopustiva. Ukratko, ukoliko financijske industrije neće podržavati razvoj tada nema restrukturiranja hrvatske privrede što znači izlaska iz ove višegodišnje krize.

Banke su, navodno, zdrave i novčano snažne?

U sanaciju poslovnih banaka u proteklom je razdoblju potrošeno 50-tak milijardi kuna poreznih obveznika – cijeli godišnji proračun! Samo uzgred se pitam: koliko se je toga moglo sanirati ili izgraditi tolikim sredstvima? Koliko li je to kilometara autoputeva; koliko bi to značilo za sanaciju društvenih djelatnosti - pitanja i prijedlozi nameću se sami po sebi. Umjesto toga banke su jedna za drugom prelazile u većinsko ili čak potpuno strano vlasništvo. Preuzimanje većinskog paketa dionica Zagrebačke banke i formalno će marginalizirati domaće poslovne banke. Drugim riječima, što svakako valja identificirati, Hrvatska neće imati niti jednu poslovnu banku koja bi mogla utjecati na kretanje visine odobrenih kredita pa samim time ni na privrednu aktivnost Hrvatske. To je razlog zašto se zalažem za hrvatsku poslovnu banku o čemu pišem godinama. To, što pobornici neoliberalističkog koncepta u nas ističu kako su strane banke u Hrvatskoj, zapravo, hrvatske banke, jer su ovdje osnovane i posluju po našim zakonskim propisima, priča su za malu djecu. Kao što sam već istaknuo radi se provođenju politike koju želi provesti vlasnik banke i de facto tu priča završava. Opće je poznato a stručnjacima je jasan uzročno-posljedičan razlog kako je i zašto teško osigurati kreditnu podršku od strane poslovnih banaka premda banke zapravo imaju visoki stupanj likvidnosti.

Kako u svakoj zemlji postoje jasni ciljevi koji dijele uspjeh od neuspjeha to je iz tako definiranih ciljeva moguće ocijeniti uspješnost financijskog sistema. Osnovni je cilj svake zemlje da poveća blagostanje svojih građana kako temeljem privredne aktivnosti tako i odgovornom socijalnom politikom za građane koji to nisu, privrednom aktivnošću, u stanju sami ostvariti. Mi još uvijek nemamo nivo privredne aktivnosti na nivou iz 1989. godine. Aproximativno veličina društvenog proizvoda je na nivou od 80% predratnog a prošlo je deset neponovljivih godina. I prethodne dvije godine su bile u dolarskom iznosu manje od prethodne 1998. godine. Činjenica da je dolar aprecirao nije odgovor na pitanje jer je Hrvatska mala i nužno otvorena što znači izvozna privreda. Na žalost naš izvoz godinama stagnira i ne pokazuje simptome mogućeg dinamiziranja. Banke su digle ruke od kreditiranja privrede. Što više u 1999. i 2000. godini krediti privredi su se i apsolutno smanjili u odnosu na 1998. godinu. Podsjećam da je 1998. godine uveden PDV što znači da se je bar za taj iznos povećala potražnja za kreditima. Izostala je podrška banaka ali su se zato dinamizirali krediti stanovništvu jer su «domaće banke» obilato kreditirale uvoz dobara trajne potrošnje. Dovoljno je spomenuti prodaju automobila na kredit. Automobil je, kao što znate, u potpunosti inozemni proizvod i poslovne su banke podržavale uvoz u uvjetima kada je inozemno zaduženje dostiglo dramatični nivo.

Naime, ako podemo od pretpostavke da je društveni proizvod cca 20 milijardi dolara i ako je kamata na inozemni dug cca 600 milijuna dolara tada prosta računica pokazuje da nam je potreban 3% rast društvenog proizvoda da servisiramo inozemni dug. Ovo, nadalje, znači da nam je potreban gotovo 7% rast društvenog proizvoda da se Hrvatska izvuče iz krize. Procjene za 2002. godinu pokazuju da neće biti moguće ostvariti rast društvenog proizvoda od 3%. Nakon stanovništva na red je došlo kreditiranje države jer se ista ne može više tako lako zaduživati u inozemstvu. Privrede opet nema u toj cijeloj priči. Prodaja obiteljskog srebra, kao što znate, ne odvija se na željeni način. I to je zbilja u kojoj se mi danas nalazimo. Tuzemni i inozemni dug, okoštala i zastarjela privredna struktura uz velike socijalne naboje odista je nezavidno stanje u kojem se danas nalazimo.

Stoglava aždaja, znana i kao inflacija, samo se, izgleda, pritajila pod zaklonom formalno stabilnog tečaja i unutarnjih cijena. Može li iznenada početi rigati vatru koja onda ubrzo sprži sve pokušaje i nade da se razvojni ciklus inflatorno financira. Premda su to znane lekcije u teoriji i povijesti ekonomske misli, pa i praktični pokušaji ponekad daju nekakvih rezultata, uglavnom ne zadovoljavajućih i ne zadugo. Što biste Vi učinili – pustili aždaju da drijema, jurišali na nju dok spava ili je, nprotiv, razbudili?

Inflacija nas nikada nije ni napustila, premda već odavna nema spektakularnih tečajnih razlika i cijenovnih udara. Podcjenjenost zdravih valuta, kao što je to DM, a precjenjenost kune, u svojoj osnovi znači da je hrvatska produktivnost i učinkovitost bolja od njemačke!? Kaj god, naravski! Kao što znate, na početku antiinflacijskog programa iz listopada 1993. godine tečaj je bio određen sa «četiri četvorke». Interesantno je napomenuti da javna sredstva priopćavanja uopće nisu ove godine spomenule taj događaj. No vratimo se temi. Ubrzo nakon šoka pokazalo se je da remonetizacija nije u stanju održati navedeni tečaj i počeo je proces aprecijacije u odnosu na njemačku marku. To je tada proglašeno čudom. Znači, čudo je tamo gdje nema znansoti i stručnoig promišljanja. Tečaj kune je postao prvorazredni politički cilj koji nije do danas napušten.

Ovo je dinamiziralo uvoz tako da smo 1997. godine imali deficit razmjene s inozemstvom od gotovo pet milijardi dolara što je gotovo četvrtina društvenog proizvoda. Učinak te i takve politike je ispisivanje računa budućim generacijama i učinak droge onima koji žive na račun budućih generacija. Sada znamo da računi stižu na naplatu da «mamurluk» djeluje iako nismo, još uvijek, svjesni pravog stanja stvari. Danas je jasno da bi radikalna promjena tečaja značila katastrofu. naime, ukoliko bi se krenulo sa klizanjem tečaja pitanje je da li bi i udvostučenje tečaja bilo dostatno. Paricjalna analiza pokazuje da će postojeći tečaj biti teško održati. Opća ravnoteža pokazuje da to neće ići bez ozbiljnih kirurških zahvata. Drugo je pitanje da li bolesnik (hrvatska privreda i društvo u cjelini) može «izdržati» radikalnu operaciju. U svakom slučaju kako se nije vodila marginalna politika upravljanja tečajem danas ne možemo propušteno nadoknaditi.

Vratimo se inflaciji. Kao što rekoh ona nas nije nikada naputstila. Povećanje cijena je izostalo jer smo uvozili robu koja je amortizirala rast nezaposlenosti (uvezena roba u trenutku uvoza ima učinak kao da je proizvedena) ali i smanjila razinu cijena što je aprecijacija kune dodatno podržala. Istovremeno je rast javne potrošnje i «gubitaka» u društvenim djelatnostima pokazivao da rast javne potrošnje potvrđuje (troškovnu, strukturnu) inflaciju dok «gubici» u društvenim djelatnostim su prebačeni budućoj vlasti. To je stanje u kojem djeluje današnja vlast. Ima li se u vidu naprijed navedeno postaje potpuno jasno da će biti više od umjeća boriti se sa inflacijom. Zato se i zalažem za antiinflacijske mjere i da se, sa puno mudrosti, upravlja ekonomijom Hrvatske.

Konačno, danas imamo dva indeksa cijena. Jedan je nama poznat koji objavljuje statistika. Drugi je novo uveden i zove se «temeljna inflacija» iz kojeg su «izbačeni» poljoprivredni proizvodi i proizvodi gdje je značajan utjecaj države na cijene. Upravo će razlika ovih dvaju indeksa pokazati koliko se je inflacijska spirala pokrenula i kakva je razlika (divergencija) monetarne i ekonomske politike.

Stabilan tečaj omogućava miran san i domaćim dužnicima koji su stanove, vikendice, automobile, namještaj, ali i stojeve i opremu, kupili na kredit, mahom uz obvezatnu tzv. deviznu klauzulu? Naplativost potraživanja, pa samim time i kredita, više je nego zabrinjavajuće?

Točno. Promatramo li konsolidiranu bilancu poslovnih banaka vidjet ćemo da je i u pasivi i u aktivu sveprisutna devizna klauzula. Želim reći da je de facto izvršena eurizacija i da je kuna tek sredstvo plaćanja. Konačno, da se izvrši i devalvacija mi bi, zapravo, samo indeksirali cjelokupni porocis reprodukcije za iznos devalvacije. Kod nas postoje zakoni koji u sebi imaju vlatnu klauzulu. Vi ste i jedno od vaših pitanja izrazili u markama a ne u kunama. To je naša stvarnost.

Problem dužničke krize svakako je vrlo složen i trebalo bi o njemu ozbiljno poraditi. Ono što se kod nas općenito pod tim razumjeva je odnos vjerovnik-dužnik, poznato kao nepodmirena potraživanja.

U samoupravnom smo socijalizmu taj problem imali jednako kao i danas. Međutim, tada je, zbog društvenog vlasništva, on bio moguć. U uvjetim privatnog vlasništva on ima učinke preraspodjele imovine i stoga je nedopustiv. Sudstvo relevantno, svojom neučinkovitošću, stimulira uzimanje kredita sa namjerom da se isti ne vrata. Problemi se usložnjavaju i stavra se ambijent «živog pijeska» u kojem propadaju i oni učinkoviti. Kad se pokrene stečaj tada je on - i zbog sudstva ali ne smao njega - usporen i stoga skup što implicira, pored privatnih i društveni trošak. Općenito nisam za stečajeve ali kada se jednom pokrenu morali bi biti učinkoviti. Uzmite primjer banaka u stečaju koji traje godinama. Upravo neučinkovitost stečaja pokazuje da je to «izlaz u krajnjoj nuždi» a nikako dio normalnog procesa reprodukcije. Osim toga u krizi u kakvoj je Hrvatska sa stečajevima se mora biti krajnje oprezan. Potpuno je prihvatljiva politika stečajeva kada je broj novih tvrtki relevanto veći od broja pokrenutih stečajeva. Bez rasta privredne aktivnosti nema uspješne politike stečajeva. U tome svemu najgore prolaze radnici koji rade za najamnicu. Oni rade mjesecima i ne dobijaju plaću. To je ujedno najcrnija strana obavljene privatizacije koja je u osnovi značila preraspodjelu društvenog bogatstva u korist pojedinih građana.

Vaše gledanje na koncipiranje proračuna za iduću godinu, što je sada prvorazredni i najteži zadatak ne samo resora financija nego i cijele Vlade, pa i Sabora. Jer, upravo je u Saboru rebalansiran ovogodišnji prenapregnuti proračun. Nedostaje mu na prihodnoj strani barem tri milijarde kuna. A proračun za iduću godinu – tvrdi ministar dr. Crkvenac – morao bi biti znanto više razdvojen, isključiti iz potrošnje prihode od prodaje imovine (ako ih bude), a smanjivati sve ostalo na rashodnoj strani...?

Rashodna strana proračuna je općenito manje elastična u odnosu na njezinu prihodnu stranu. Čim u nešto dirneš – sve puca. Priliv sredstava po osnovu prodaje obiteljskog srebra smanjivat će se iz godine u godinu. Razmjena sa inozemstvom morat će se uravnotežiti. Uz, datu proizvodnju u kratkom roku definiran je porezni kapacitet zemlje, dakle raspoloživa sredstva. U procesu donošenja proračuna moguće je početi priču od rashodne strane (kao što to mi činimo) ali i od prihodne strane što bi bilo primjerenije. Naime, politički apetiti naših sabornika uvijek su naglašeni. U uvjetima kada nije definirano budžetsko ograničenje šire se prava i nitko ne vodi brigu o mogućnostima zemlje. Kad stvari postanu dramatične, kao što je to sada slučaj, počinje

se «kresanjem» prava korisnika proračuna što ima značajne socijalne reprkusije kojih smo danas svjedoci. Upravo problemi pri koncipiranju proračuna najbolji su podatak u kakvim se problemima nalazi hrvatsko društvo. Velik dio priče vezane uz proračun rezultat je dogovora sa MMF-om. Posebno bi hrvatskoj javnosti Vlada morala izaći sa realnim stanjem u društvu. Tako bi recimo bilo potrebno javno obznaniti koliki je dug svakog građana Hrvatske. Koje i kakve su perspektive mladih. Što znače dosada ostvarene stope rasta i da li postojeći model ekonomske politike znači boljitak ili ne. Pitanja se sama od sebe nameću.

Pitanje svih pitanja je strategija razvoja. Mnogi pod tim pojmom mnogo štošta podrazumjevaju. Strategija je koncept ostvarivanja koncepcije u vektorskom smislu i ne treba ga mješati sa taktikom i operativnom politikom što se često čini.

No, Europa nam ekonomski i politički, ipak, sve brže i šire otvara vrata. Ova je vlast u nepune dvije godine u svijetu uspjela gotovo posve otkloniti posvemašnju izolaciju Hrvatske, što je, zapravo, bila izravna posljedica međunarodne blokade režima Franje Tuđmana, a ne zemlje i naroda.

Bez dinamiziranja razvoja nema ni integracije sa Evropskom unijom. Naime, teško je zamislivo da u Evropsku uniju možemo ući kao subjekt sa svojih manje od 4,5 tisuća dolara dohotka per capita. Susjedna Slovenija nam je uspješan primjer i ne bi bilo zgorega ispitati «tajnu» njihovog uspjeha. Moramo puno toga mjenjati...

Što mjenjati, s kim, čim, zašto?

Mjenjati treba neoliberalističku logiku jer ona nigdje nije polučila željene rezultate. Hrvatskoj je potreban ubrzan razvoj to znači intervencionistički koncept razvoja, privrednog sistema i ekonomske politike. Vidjeli smo da i SAD kao zemlja koja propovjeda neoliberalizam, kad stvari izmaknu kontroli, vrlo brzo «preslože» stvari tako da država «uzme stvar u svoje ruke». Drugo je pitanje koliko oni, koji u Hrvatskoj, obnašaju vlast to znaju odnosno žele znati. Ostaviti da se stvari odvijaju na postojeći način znači «griješ propusta» što bi bio jednako tako nedopustiv kao i «griješ struktura».

Želim sasvim precizno reći da Hrvatska ima neophodne resurse za izlazak iz postojeće krize. Problem je vrlo složen ali nije ne rješiv. Prvi je korak u rješavanju svekolikih društvenih problema u javnoj prezentaciji svekolikih problema temeljem kojih će građani vratiti povjerenje Vladi. Recimo, analiza dogođenog, u proteklih deset godina, u bankarskom sistemu svakako bi bio dobar početak. Sanacija banaka nas je, da povnovim, koštala više od godišnjeg proračuna.